

Скорина Л. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

**БІБЛІЯ В ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОМУ ПОЛІ РОМАНУ
АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО «АНДРІЙ ЛАГОВСЬКИЙ»**

У статті розглянута проблема реценції біблійних цитат, образів і мотивів у романі Агатангела Кримського «Андрій Лаговський». Сучасні українські літературознавці зосереджували увагу на жанрових параметрах твору, гендерній проблематиці, студіювали етапи духовного становлення титульного героя. Міжтекстові зв'язки роману з Біблією обійдені увагою науковців, що зумовлює наукову новизну пропонованої студії.

Внаслідок проведеного дослідження з'ясовано: щільність біблійного інтертексту і його функціональне навантаження в чотирьох частинах роману різні. У першій («Не порозуміються») зафіксована одна алюзія, яка віддзеркалює внутрішню роздвоєність персонажа. У другій («Туапсе») шість біблійних інтертекстем виконують характеризувальну функцію. Більшість покликань на Біблію зосереджена в третій книзі – «За святим Єфремом Сіріним» (15 інтертекстем); ці інтертекстуальні вкраплення інтегровані у мовлення Андрія Лаговського для з'ясування особливостей його світогляду. У четвертій («Порозумілися») завдяки студіюванню Нового Завіту (4 цитати) титульному персонажеві вдається досягнути гармонії із собою й оточенням.

Шість інтертекстем переадресовують до Старого Завіту (згадки про Авраама та Неврода, Божі заповіді, апеляції до Еклезіяста та книги премудрості Ісуса Сираха), решта запозичені з «Нового Завіту» (Євангелій, послання апостола Павла). Помітне домінування цитат, які ретранслюють християнські моральні тези. Також у романі виявлені біблійні алюзії, інтертекстуальний заголовок, гіперінтертекстуальні й автоінтертекстуальні вкраплення (поезії «Іуда Іскаріотський», «Проклята смоковниця», інші твори, що переадресовують до Біблії). Функціональне навантаження інтертекстем різноманітне: 1) Біблія трактується як джерело афоризмів, традиційних образів і мотивів, які дозволяють лаконічно схарактеризувати певну екзистенційну ситуацію; 2) біблійні інтертекстем застосовуються для характеристики персонажів, 3) реценція Біблії як джерела моральних приписів. Завдяки застосуванню біблійного інтертексту А. Кримському вдається продемонструвати духовну еволюцію титульного героя, пов'язану із трьома ключовими протекстами: 1) Старим Заповітом (Еклезіястом і Книгою Ісуса Сираха), 2) творами Єфрема Сирійця, 3) Новим Заповітом (Євангеліями, посланнями апостола Павла).

Ключові слова: А. Кримський, Біблія, інтертекстуальне поле, власне інтертекстуальність, автоінтертекстуальність, гіперінтертекстуальність, цитата, алюзія, парафраз, твір за мотивами.

Постановка проблеми. У статті «Роман “Андрій Лаговський” Агатангела Кримського як “історія хвороби”» Богдан Пастух 2013 р. зауважив: «Розпочинаючи розмову про роман Агатангела Кримського, слід наголосити на доволі спорадичній присутності його постаті у вітчизняному літературознавчому контексті. У наукових роздумах про епоху “зламу століть” проза А. Кримського майже позбавлена уваги сучасних дослідників, сам він опинився у вакуумі дослідницького інтересу» [11, с.63]. Відтоді минуло сім років, але ситуація докорінно не змінилася – поетичний і прозовий доробок письменника все ще спонукає науковців до прочитання із застосуванням різних літературознавчих методологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасному українському літературознавстві окреслилися такі вектори дослідження роману «Андрій Лаговський»: 1) інтерпретація його як «єдиного декадентського роману українського модернізму періоду fin de siecle» (Т. Гундорова [4], М. Ревакович [12]); 2) проблема «фрустрованої нетрадиційної орієнтації» титульного героя (С. Павличко [10]); 3) християнський аскетизм як стрижнева основа твору (М. Моклиця [9]); 4) вагання Андрія Лаговського між святістю та гріховністю (Г. Випасяк [2]); 5) розуміння й саморозуміння (М. Гірняк [3]); 6) «Андрій Лаговський» як «історія хвороби» (Б. Пастух [11]); 7) наукові екскурси в художній

тканині твору (Р. Ткаченко [13]). На особливу увагу заслуговує дисертація М. Дрогомирецької «Генетично-функціональні аспекти поетики (“Повістки і ескізи з українського життя” Агагангела Кримського)» [5]. На жаль, у вітчизняному науковому дискурсі відсутні системні дослідження, присвячені характеристиці інтертекстуального поля роману А. Кримського «Андрій Лаговський», це зумовлює новизну пропонованої студії.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати типологію й особливості функціонування біблійних інтертекстем у романі А. Кримського «Андрій Лаговський».

Виклад основного матеріалу. Мар’яна Гірняк слушно зауважує, що «головним філософським питанням роману “Андрій Лаговський” є не любов і сексуальність, а любов і розуміння», «здатність існувати не лише відокремлено, а поруч з Іншим, в Іншому і задля Іншого» [3, с. 30]. Студіювання біблійних інтертекстем засвідчує істинність цього твердження.

Після прочитання роману виникає враження, що А. Кримський мав чітку інтертекстуальну стратегію й інтегрував біблійні інтертекстеми в художню тканину твору продумано, реалізуючи певні художні завдання. Скажімо, у першій частині «Не порозуміються», у якій ідеться про конфлікт титульного героя з матір’ю (а також із самим собою та світом), зафіксована лише одна біблійна інтертекстема. Її призначення – віддзеркалити внутрішню роздвоєність головного героя. Лаговський дуже гостро реагує на соціальну нерівність. Для нього всі багатії – ненависні, жорстокі здирники, варті зневаги й осуду. Саме тому він із таким обуренням зреагував на пропозицію матері переписати для сина генеральші Суханової слова співанки «Ах ти, воля моя, воля»: «Дивуюся вам, мамо, – обурився Андрійко, – підлабузнюєтесь до незнайомої людини через те тільки, що вона генеральша!.. Та ще хочете, щоб і я годив якомусь там генераляткові... А бодай воно здохло!.. Не напишу!» [7, с. 22]. Однак, коли він сам побачив хлопчика, то відчув докори совісті: «То була бліда, слабовита дитина, надзвичайно симпатична на обличчя. Очі в того хлопчика, як на його літа, дивилися занадто журливо і замислено, та разом привітно й лагідно: достоту маленький *Христос*» [7, с. 23]. Раптовий стрибок від «бодай воно здохло!» до «маленького Христа» – показовий симптом невротизму головного героя, не здатного до компромісів і розважливості.

У другій частині роману – «Туапсе» – зафіксовано шість біблійних інтертекстем, інтегровано

у мовлення Андрія Лаговського, Володимира Шмідта й епізодичного персонажа Григорія Андропуло. Тоді «Закон Божий» був обов’язковою складовою частиною шкільної освіти, тож образи й мотиви Біблії були добре знайомі персонажам і зринали у їхньому мовленні природно й невимушено. Найважливішу роль біблійні інтертекстеми відіграють у третій частині роману – «За святим Єфремом Сіріним», інтертекстуальний заголовок якої переадресовує компетентного читача до творів відомого християнського подвижника й богослова. Дев’ять із десяти біблійних інтертекстем у цій частині інтегровані у мовлення Андрія Лаговського, котрий дискутує зі знайомими про моральні засади християнства. Завершальна четверта частина роману має символічний заголовок «Порозумілися». Духовна еволюція персонажа, якому нарешті вдалося порозумітися з матір’ю, із родиною Шмідтів, а головне – із самим собою, відбувається завдяки Біблії, зокрема завдяки міркуванням апостола Павла про любов.

У масиві біблійних інтертекстем виявлено шість текстових одиниць, що переадресовують до Старого Завіту (згадки про Авраама та Немврода / Німрода, Божі заповіді, апеляції до Екклезіаста й мудрості Ісуса Сираха), інші інтертекстуальні вкраплення запозичені з «Нового Завіту» (Євангелій і послання апостола Павла). Висока частотність апеляцій до Нового Завіту у мовленні Андрія Лаговського зумовлена пошуками духовної гармонії, що супроводжувалися запереченням, примиренням і подальшим прийняттям моральних приписів християнства. Найчастіше в романі застосовуються цитати з Біблії (14), рідше А. Кримський експлуатує біблійні алюзії (7), паратекстуальні елементи (інтертекстуальний заголовок), гіперінтертекстуальність та автоінтертекстуальність.

Функціональне навантаження біблійних інтертекстем різноманітне. **Перша модель** – апеляція до Біблії як джерела афоризмів, традиційних образів і мотивів, що дозволяють лаконічно схарактеризувати певну життєву ситуацію, екзистенційні переживання персонажів. Скажімо, на початку третьої частини змальовані переживання Андрія Лаговського після вимушеного повернення з Туапсе до Москви: «Зупинившись на самісінькому порозі поміж великою кабінетною кімнатою та спальнею, він мовчки дививсь і не сідав ніде. Потім криво осміхнувся кутиком рота. – *“И возвратихся, аки пес, на блевалище свое”*. – “Oui, je me suis retourné a mes vomissements”, – голосно і повільно процидив собі він, згадуючи начебто якийсь уступ із

Біблії та й навмисне даючи йому гумористично-курйозний французький переклад» [7, с. 204]. Для адекватної інтерпретації цієї біблійної інтертекстеми варто звернутися до прототексту – «Другої збірки приповідок Соломона»: «*Як пес повертається до своєї блювотини*, так дурень повторює свою дурноту». Апеляція до Старого Завіту в цій ситуації мотивується подвійно: по-перше, асоціативний зв'язок між цитатою й описаною життєвою ситуацією формується завдяки концепту «повернення»; по-друге, іменники «пес» і «блевалище», що мають негативні емоційні конотації, виразно характеризують настрій персонажа, котрий відчувається зганьбленим і покинутим. Концепт «дурень», що повторюється в прототексті як лейтмотив, Лаговський поширює й на себе – за те, що не зміг опиратися спокуси та втратив дорогу для нього родину Шмідтів.

Світовідчуття Лаговського наскрізно просякнуте скепсисом. Не змінюється воно й після примирення із собою й оточенням. Свідченням цього є афоризм з «Екклезіаста»: «З молодшими Шмідтами тем для розмов бувала, звичайно, велика сила. Щоправда, не раз серед жвавої балачки виринала в професоровій підсвідомості аскетична думка: *“Суєта суєт і все суєта!”*» [7, с. 288]. Повернення Лаговського в товариство Шмідтів також описане за допомогою біблійної інтертекстеми: *«Блудний син!.. – пояснив генерал Шмідт своїм сусідам. – Був одбивсь од батьківського дому – та й повернувся... І мені аж здається, що оцей наш обід – не на честь жінчиних іменин, а на честь блудного сина, що знов завітав під рідну стріху»* [7, с. 272].

Друга модель – біблійні інтертекстеми застосовуються для увиразнення психологічної характеристики персонажів. Найпоказовіше це виявляється у мовленні Володимира. Для прикладу, коли Лаговський милується морем, розчулений, що «єсть на світі люди, котрі його, сироту, люблять» [7, с. 51], молодий Шмідт руйнує цю ідилію реплікою: «Дивлюся на море та й чогось згадую із “Слова о полку Ігоревім”: “Взлелей, господине, мою ладу ко мне”, – як бачите, зовсім на поетичний лад; а потім, ні сіло ні впало, згадую з Євангелія: *“Изми первее сучец из ока твоего”*, – та думаю: “сучец”... Як же воно скидається на чоловічий рід од “сучка”!.. Та й хочеться когось налаяти: “Ох, ти, сучець такий-розтакий!”» [7, с. 51]. У цьому текстовому фрагменті міститься покликання на «Євангеліє від Матфея»: «Лицеміре! *Вийми спершу із свого ока колоду*, і тоді побачиш, як вийняти з ока брата твого скалку» (7:5). Застосована Володимиром

гра слів характеризує його як циніка, який навіть у Біблії шукає зачіпки для насмішок і непристойних жартів. Також цей персонаж апелює до Біблії для підтвердження власних міркувань про нещирість сучасних моральних авторитетів: «В Біблії про Немврода десь сказано, що *“той бисть велій ловець пред господом”*: я про кожного поета, чи борзописця, чи ідеалістичного філософа сміливо скажу: “той бисть велій брехун пред господом”» [7, с. 98]. У зацитованому текстовому фрагменті міститься переадресація до старозавітної книги Буття: «8 Куш зродив Німрода, який був першим могутнім на землі. 9 *Він був великий ловець перед Господом*, тому й кажуть: *Неначе Німрод, великий ловець перед Господом!*» (10:8–9). Ця біблійна інтертекстема відображає нігілізм персонажа, демонстративне неприйняття авторитетності чужої думки, а особливо – християнства.

Біблійні інтертекстеми додають цікаві штрихи й до характеристики образу Андрія Лаговського, схильного знецінювати власну персону й обожнювати людей, котрі були до нього добрими. Для прикладу можна навести його рефлексії про Володимира: «І от оце тепер приходиться йому таке щастя: він більше вже не сам, у нього є брат, та й який брат! *Людина, що такої ідеальної нема й на світі* – така людина, що сам він не вартий *“отрешиши ремень сапогу ея”*» [7, с. 81]. Як відомо, у Біблії ці слова Іван Хреститель говорить про Ісуса Христа: «Слідом за мною іде сильніший від мене, що йому я недостойний, нахилившись, розв'язати ремінця його сандалів». Асоціація Володимир / Ісус Христос виглядає химерно, але найпарадоксальніше те, що ці думки зринають у титульного героя після монологу-сповіді Володимира Шмідта. Здавалося б, цинік, який нудиться життям і знічев'я шукає продажної любові, найменше надається для ідеалізації, але невротик-максималіст Лаговський не помічає абсурдності ситуації: він «йшов та думав про те, яка *гарна людина з отого Володимира* та наскільки Володимир *переважає його морально*. Через свою сповідь, через усі ті гріхи, які, – думав професор, – Володимир *навмисне на себе наклепав*, піднісся Володимир у професорових очах *на високий п'єдестал*, мов *яке божество*, і професор радніший був *служити тому своєму ідолові, мов вірний раб панові*» [7, с. 81]. Аби мотивувати ці химерії в характері головного героя, А. Кримський вдається до експлікації, наголошуючи, що в гімназії й університеті він «*азнав був чимало кривд і образ, взагалі нечасто бачив ласку*» [7, с. 81]. Згодом Лаговський став відомим професором, але в душі залишився ображеним

маленьким хлопчиком, котрий наївно обожає Шмідтів за те, що вони приязні до нього.

У третій частині роману, розмірковуючи над словами Володимира про специфічний еротичний інтерес до Костянтина й Аполлона, Лаговський знову апелює до «Євангелія»; цього разу – до сюжету про зцілення Христом кровоточивої (Лк 8:43–48): «Якось у Туапсе він навіть подумав був, чи не сміють Костянтин і Аполлон сказати про себе так, як *Ісус сказав до тої грішниці, що доторкнулася до нього: “Чух бо силу, яже из мене изиде”*. Все це отепер прийшло йому на спомин, як Володимир поставив йому своє запитання. Таки-так, – подумав Лаговський, – вони – ідеальні люди, а я – лихий поганець-егоїст. І, мабуть, справді чи не поганив я своєю приязню ті чисті високі натури, яких я ніколи не був вартий» [7, с. 225]. Аби змусити титульного героя переосмислити ставлення до самого себе й людей, які його оточують, потрібен був серйозний поштовх. Такою духовною спонукою стало читання творів Єфрема Сирійця та Нового Завіту.

Третя модель – рецепція Біблії як авторитетного джерела моральних приписів. Так, професор Олександр Богданович, котрий приходить на консультацію до хворого Лаговського, підкріплює свої рекомендації рядками з Біблії: «Втовкмачте в голову собі думку, що вся наука – ідіотство... А потім, як одужаєте, то аж тоді одкиньтесь од цієї теорії та й знов беріться за науку з новітніми силами. *“І благо ти будеть, і долголітен будеш на землі”*» [7, с. 212]. Незважаючи на позірну іронічність, ця порада виявляється пророкою. У старозавітній книзі «Вихід» п'ята заповідь Бога навчає: «Шануй твого батька і матір твою, *щоб довголітній був ти на землі*» (20:12). І справді, духовне очищення Лаговський відчув лише після того, як помирився з матір'ю, усвідомив цінність любові як найвишого Божого дару. Виправдовуючись перед Шмідтами за тривалі перерви у спілкуванні, Лаговський також апелює до Старого Завіту: «А знаєте, як каже Ісус Сірах: “Ходи як найрідше до друга свого – то ніколи ваша дружба не перерветься...”» [7, с. 304]. У книзі Ісуса Сираха можна відшукати чимало міркувань про друзів і дружбу, однак слів, які цитує Лаговський, у ній немає. Можливо, ця інтертекстема переадресовує до сентенції: *«Дурного нога в хату швидко вступає, досвідчена ж людина – соромиться інших»*.

Загалом Лаговський часто апелює до Біблії – і для характеристики інших персонажів, і для пояснення власної поведінки. Характерний приклад – розмова з художницею Петровою: «Ви

тільки з непорозуміння можете дивитися на такі мої вчинки, мов на добродійство... Ви забули *євангелську приповідь про тую вдовичину лепту*, яка єдино може мати моральну ціну... Ат! Уже бачу, що на мою згадку про християнство у вас на обличчі перебіг осміх... Ну, то знайте: звичайного християнства з його трьома богами та з попівством я й сам узагалі дуже не люблю; але ж наївні й правдиві *євангелські притчі* мені сильно подобаються <...> З мене – вчений книжковий червробак, що не має дбати ані про гарну одіж, ані про інші такі вигоди, бо ті вигоди однаково йому не потрібні й не тішать його; а коли так, то гроші тож йому не потрібні. Ну, от я їх охоче й роздаю, бо сподіваюся хоч таким механічним способом трохи загладити своє паразитне існування...» [7, с. 135].

Найпоєднованіше погляди персонажа на християнство виявляються в розмові з Костянтином: «Християнство я попросту аж ненавидю, – сказав він, – і навіть усі особи євангелські мені хочеться розуміти навиворіт, на злість соборному християнству. От, приміром, чи пам'ятаєте ви в Євангелії Йоановому, в главі XIII та XXI, згадку про того вченика, що його був любив Ісус? Про того вченика, який на тайній вечері, схилившись на груди Ісусові, сказав: *“Господи! Хто – той, що тебе викаже?”* Як ви думаєте? Хто справді той ученик? Як він на ймення? – Та вже ж сам апостол Іван! – Вибачайте! Такого факту нізвідки не видко, – може, то був і не він. І мені дуже бажалося б довести світові, що то був якраз не апостол Іван, а котрийсь інакший ученик, який по смерті Ісусовій холодно й байдужно забувся про свого вчителя, а через те євангелісти не захотіли навіть називати його на ім'я» [7, с. 251].

Що ж зумовлює таке гостре неприйняття Лаговським християнства? У згаданій бесіді можна виокремити принаймні три ключові тези. 1) Безапеляційне засудження в Євангеліях Юди Іскаріота: «Або, знов, візьмімо Юду Скаріотського. Для християн це особа ненавидна, а мені він *видається тільки дуже безталанною людиною, яку варто пожаліти і якої Ісус навіть не зрозумів*» [7, с. 252]. 2) Позірна суперечність між проповіддю любові й дозволом зрікатися братерських почуттів: «Християнство – дуже фанатична, нетерпима релігія, і така вона була вже й у самого Ісуса. Пригадайте його фанатичну науку: *“Повеждь церкви; аще и церковь преслушает, буди тебе яко же язичник и мытарь”*» [7, с. 254]. Аргументація Лаговського в цій ситуації дуже непереконалива. Прототекстом вказаної цитати є рядки з «Євангелія від Матвія»: «15 А коли брат твій завинить

супроти тебе, піди й докори йому віч-на-віч. Коли послухає тебе, ти придбав брата твого. 16 Коли ж він не послухає тебе, візьми з собою ще одного або двох, щоб усяка справа вирішувалася на слово двох або трьох свідків. 17 І коли він не схоче слухати їх, скажи Церкві; коли ж не схоче слухати й Церкви, нехай буде для тебе як поганин і митар». Христос не закликає зрікатися братів, лише вчить, що у своєму ставленні до близьких теж треба знати міру. У своїх рефлексіях про християнство Лаговський керується не розумом, а емоціями. Особливо виразно це помітно у третій тезі. 3) Вразлива душа Лаговського не може прийняти «жорстокості» Христа, який прокляв смоковницю.

Парадоксальність характеру Лаговського в тому, що він обожає Володимира, Костянтина й Аполлона, пробачає їм будь-які моральні аберації, і при тому шукає найменші зачіпки, аби звинуватити в неморальності й жорстокості Ісуса Христа. Ключем до пояснення цього парадоксу є репліка: «Наче це трапилося зо мною самим!» Євангельські історії невротик Лаговський розглядає крізь призму власної упослідженості й недолюбленості. Його інтерпретація притч зумовлена моральним максималізмом, безкомпромісністю, а головне – прямолінійністю, невмінням побачити їхній моральний підтекст, адже сенс притчі про смоковницю – не засудження «безплідного» існування, а демонстрація, якою сильною має бути віра.

Світоглядний злам Лаговського також відображено за допомогою біблійного інтертексту: «Потім він утихомиривсь. Сльози обсохли. Про Шмідтів уже гадки не було. Але зате тепер там десь на споді душі, в далекому закутку, забалакав уже якийсь зовсім інакший голос. І то був голос совісті. І чулося Лаговському: – *Савле, Савле! Що мя гониши!*» [7, с. 265]. Символом примирення головного героя із християнством є апостол Павло, який також спочатку був одним із ревних ворогів нової віри. Справжнім одкровенням для Лаговського стали слова з першого послання до коринтян: «Це був розділ XIII-й. Незабаром він дуже зацікавився, бо знайшов от що: “*Любов довготерпелива й вибачлива. Любов не знає заздрості. Любов не має погорди й пихи...*” Вже й ці слова більше-менше підходили до душевного його настрою. А далі він вичитав іще цікавішу річ: “*Як був я дитиною, то балакав по-дитячому, думав по-дитячому, міркував по-дитячому. А як зробився дорослою людиною, то все дитяче поодкидав...*”» [7, с. 287]. Відкинувши атеїстичну риторіку, Лаговський змінив ставлення до Біблії. Вона стала для нього авторитетною книгою,

у якій можна знайти відповіді на всі гострі екзистенційні питання.

Важливим елементом інтертекстуального поля аналізованого роману є автоінтертекстуальність – цитування А. Кримським своїх поезій у третій частині «За святим Єфремом Сіриним». У текстову тканину вони інтегровані як вірші Андрія Лаговського. З огляду на тему статті доречно буде зупинитися лише на текстах, у яких фігурують біблійні інтертекстеми. У поезії «Прийди, Боже» рядки: «Чи ж я марно стогну: “Батьку! Авва-отець! / Прилини ж ти до мене! Дай мукам кінець!”» [7, с. 249], – опосередковано можуть сприйматися як алюзія на Христове моління на Голгофі. Більш очевидною є біблійна цитата в поезії «Коло машини»: «В тій буденній обстанові / Раз побачивши поета, / Дехто й думає: “*Чи вийде / Що пунтяще з Назарета?*”» [7, с. 258]. У поезії «Сон» до ліричного героя, котрий – як старозавітний персонаж – апелює до Бога із проханням помститися кривдникам, з’являється Христом із проповіддю прощення ворогів [7, с. 265]. Як слушно зауважила М. Моклиця: «Написання цього вірша – останній рубіж у формуванні християнського світогляду Лаговського. Як тільки він прийняв тезу про ворогів, то одразу ж відчув спокій, набув стану остаточної психічної рівноваги, його дух прояснився назавжди» [9, с. 28].

На окрему увагу заслуговують поезії «Іуда Іскаріотський» і «Проклята смоковниця», які є прикладами гіперінтертекстуальності («переписання» прототексту). На думку С. Павличко, поезія «Іуда Іскаріотський» не увійшла до «Пальмового гілля» як твір «надто неконвенційний із релігійного погляду» [10, с. 133–134]. Однак будьмо неупередженими: на тлі західно-європейської літератури кінця XIX – початку XX ст., у якій образ Іуди зазнав кардинального переосмислення, поезія А. Кримського виглядає не як «інтелектуальна провокація» (слова Лаговський), а як чергова спроба зрозуміти мотиви його зради. Підзаголовок «Історія озлобленої душі» визначає ключовий мотив твору – ненависть Іуди, бажання помститися Христу. За євангельською оповіддю, Іудою керувала захланність; за версією Лаговського, головним стимулом зради були... ревності. У трикутнику Іуда – Естерка – Христос Спасителю відведена пасивна роль: він не кохає дівчину, у ставленні Естерки до нього немає еротизму, однак засліплений Іуда того не помічає. Його намагання принизити Сина Божого, виявивши його людські слабкості, замість розчарування викликає справедливе обурення дівчини,

котра порівнює Ісуса з морем, «сонцем, що сіє з висоти», а Іуду – з калюжею, «жабою із жаб». Мимовільна «провина» Ісуса Христа виявляється лише в тому, що він не помітив любовного шалу Іскаріота. Ліричний герой кілька разів прямо висловлює співчуття до нього («А в серці *бідолоашного* Іуди / Прокинулась минулая любов», «Без любки... без Учителя... без віри... / Він тоне, мов знеможений пловець... / Ех, *бідний Юдо! Сиритливий Юдо!* / Вже знаємо, який тобі кінець...») [7, с. 253]), однак, якими б не були мотиви, зрада залишається зрадою. Головне завдання Лаговського-богоборця – не захистити Іуду, а применшити роль Христа, перетворивши його на звичайну смертну людину, що хворіє та напідпитку поводить не зовсім пристойно.

У поезії «Проклята смоковниця» із промовистим підзаголовком «Посвята для тих, хто виріс серед злиднів та й без прихильного слова» маємо ще один приклад суб'єктивно-інфантильної інтерпретації Лаговським біблійного сюжету. Надмірна сентиментальність і невротичне розчулення від історій, які нагадують йому про власне безталання, – ключові прикмети його характеру. Беручи до уваги антихристиянські сентенції Лаговського, С. Павличко зауважила, що йому мав би бути ближчим не Єфрем Сирин, а «критик християнства Ніцше, нігілістичний дух якого витає над деякими тирадами професора» [10, с. 105]. Однак це твердження хибне. Ніцшеанська пропозиція підштовхнути того, хто падає, та пропаганда надлюдини для Лаговського неприйнятні.

Насамкінець варто згадати про інтертекстуальні вклучення із творів Отців церкви, християнських подвижників і аскетів, функціонально й типологічно близькі до біблійних інтертекстем. Перше таке вкращення міститься в репліці Володимира: «Горе мне, грешнику суццю! Така вже зроду людська брудна вдача! *Inter urinam et faeces nascimur*, як мовляв один святий отець «Андрій Лаговський».

нашої вселенської матері-церкви...» [7, с. 55]. Цей афоризм традиційно приписують Св. Августину або Тертуліану [див. докл.: 6]. Для Володимира він є черговим словесним «жестом» на виправдання власної безцеремонності та непристойних жартів. Принципово важливим елементом інтертекстуального поля роману «Андрій Лаговський» є твори Єфрема Сирина. Добру обізнаність А. Кримського з доробком цього святого засвідчує лист до В. Міллера від 23 січня 1904 р. [8, с. 380]. Саме рядки з п'ятого тому «иже во святых отца нашего Ефрема Сирина» привернули увагу Лаговського до аскетизму, який став останнім кроком на шляху до прийняття євангельських істин.

Висновки і пропозиції. Внаслідок проведеного дослідження з'ясовано: щільність біблійного інтертексту і його функціональне навантаження в чотирьох частинах роману різні. У першій («Не порозуміються») зафіксована лише одна алюзія, що віддзеркалює внутрішню роздвоєність персонажа. У другій («Туапсе») біблійні інтертекстами виконують переважно характеризувальну функцію. Більша частина покликань на Біблію зосереджена у третій книзі «За святим Єфремом Сіриним»; ці цитати інтегровані у мовлення Андрія Лаговського для з'ясування особливостей його світогляду. У четвертій («Порозумілися») завдяки студіюванню Нового Завіту титульному персонажеві вдається досягнути гармонії із собою й оточенням. А. Кримському вдається переконливо продемонструвати духовну еволюцію титульного героя, пов'язану із трьома ключовими прототекстами: 1) Старим Завітом (Екклезіастом і Книгою Ісуса Сираха), 2) творами Єфрема Сирійця, 3) Новим Завітом (Євангеліями, посланнями апостола Павла). Біблія – один із ключових прототекстів роману «Андрій Лаговський», однак інтертекстуальне поле твору значно різноманітніше. Перспективи подальших студій пов'язані з виявленням та інтерпретацією інших прикладів міжтекстової взаємодії в романі А. Кримського

Список літератури:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. І. Огієнка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2002. 1159 с.
2. Випасняк Г. Між святістю та гріховністю: дилема Андрія Лаговського в однойменному романі Агатангела Кримського. *Житомирські літературознавчі студії*. 2013. Вип. 7. С. 192–200.
3. Гірняк М. Розуміння і саморозуміння у романі Агатангела Кримського «Андрій Лаговський». *Магістеріум*. 2010. Вип. 38: *Літературознавчі студії*. С. 29–36.
4. Гундорова Т. ПроЯвлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація. Київ : Критика, 2009. 448 с.
5. Дрогомирецька М. Генетично-функціональні аспекти поетики («Повістки і ескізи з українського життя» Агатангела Кримського) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Львів, 2019. 248 с.
6. Душенко К. Жизнь замечательных цитат. *Химия и жизнь*. 2019. № 2. С. 53–55. URL: <https://hij.ru/read/20447/> (дата звернення: 26.02.2021).

7. Кримський А. Твори : у 5 т. Київ : Наук. думка, 1972. Т. 2: Художня проза, літературознавство і критика / за ред. О. Засенка. 718 с.
8. Кримський А. Твори : у 5 т. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 5. Кн. 1: Листи (1890–1917) / за ред. С. Зубкова. 547 с.
9. Моклиця М. Християнство Агатангела Кримського: психологічні та естетичні акценти. *Слово і Час*. 2006. № 2. С. 19–28.
10. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. Київ : Основи, 2001. 328 с.
11. Пастух Б. Роман «Андрій Лаговський» Агатангела Кримського як «історія хвороби». *Слово і час*. 2013. № 5. С. 64–69.
12. Ревакович М. Декадентські мотиви в українському романі fin de siècle: Агатангел Кримський та Михайло Яцків. *Acta universitatis Wratislaviensis*. № 3336. Wrocław, 2011. P. 21–34.
13. Ткаченко Р. Наукові екскурси як художній засіб у романі А. Кримського «Андрій Лаговський». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2013. Вип. 24. С. 19–22.

Skoryna L. V. THE BIBLE IN THE INTERTEXTUAL FIELD OF THE NOVEL “ANDRII LAHOVSKYI” BY AHATANHEL KRYMSKYI

The article considers the problem of biblical quotations, images and motives reception in the novel “Andrii Lahovskyi” by Ahatanhel Krymskyi. Contemporary Ukrainian literary critics focused on the genre parameters of the novel, gender issues, studied the stages of spiritual formation of the main character. The intertextual connections of the novel with the Bible have been overlooked by scholars, which determines the scientific novelty of the proposed study.

The study found that the density of the biblical intertext and its functional load in the four parts of the novel are different. In the first part (“Will not understand each other”) the only one allusion reflecting the internal bifurcation of the character is recorded. In the second part (“Tuapse”) six biblical intertexteme perform a predominantly characterizing function. The major part of referrals to the Bible are concentrated in the third book “For St. Ephrem the Syrian” (10 examples of intertextuality, 5 poems with biblical motifs or quotations); these quotations are integrated into Andrii Lahovskyi’s speech to clarify the specifics of his worldview. In the fourth part (“Have understood”) the main character is able to find the inner harmony and harmonize his surrounding through the studying of the New Testament (4 quotes).

Six intertexteme redirect us to the Old Testament (reference to Abraham and Nimrod, God’s commandments, appeals to Ecclesiastes, and the Book of Wisdom of Jesus Sirach), the rest are borrowed from the New Testament (the Gospels, the Epistles of Paul the Apostle). Dominance of quotations that retransmit certain moral theses is visible. The novel also contains biblical allusions, an intertextual title, hyperintertextual and autointertextual inclusions (the poems “Judas Iscariot” and “The Cursed Fig Tree” and the other works by Lahovskyi that redirect us to the Bible). The functional load of intertexteme is various: 1) the Bible is interpreted as a source of aphorisms, traditional images and motives allowing briefly characterize a certain existential situation; 2) intertexteme used to characterize the certain characters, 3) reception of the Bible as a source of moral maxims. Due to using biblical intertext, A. Krymskyi manages to convincingly demonstrate the spiritual evolution of the main hero, associated with three key prototexts: 1. The Old Testament (Ecclesiastes, and the Book of Jesus Sirach), 2. Works of Ephrem the Syrian and Anastasius Sinaita, 3. The New Testament (the Gospels, the Epistles of Paul the Apostle).

Key words: A. Krymskyi, the Bible, intertextual field, intertextuality, autointertextuality, hyperintertextuality, quote, allusion, paraphrase, work based on motives.